กระบวนการทำให้ทุนวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า กรณีเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน

Cultural Capital and the Commodification Process in Annual Tourism Festivals: A Case Study of the Thung Kula Ronghai Region, 2010s-Present

นราวิทย์ ดาวเรือง (Narawit Daorueang)[1*]
วรยา โสมอินทร์ (Woraya Som-in)[2]
วุฒิกร กะตะสีลา (Wuttikorn Kataseela)[3]
ณัฐพล นาทันตอง (Nuttapon Nathuntong)[4]
เกริกกฤษณ์ โชคชัยรัชดา (Kerkkrit Chokchairatchada)[5]
ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (Thaveesilp Subwattana)[6]
ลมโชย หารศรีภูมิ (Lomchoy Harnsripoom)[7]
จารุภา ดาวเรือง (Charupa Daorueang)[8]
Received: May 23, 2025
Revised: September 25, 2025
Accepted: September 29, 2025

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายในการนำเสนอชุดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า กรณีเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบประวัติศาสตร์ โดยการสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารโครงการวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ในฐานะเครื่องมือสืบค้นประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนและทุนทางวัฒนธรรม ข้อค้นพบจากงานวิจัยดังกล่าวคือ กระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าและเกิดเทศกาลท่องเที่ยวในลักษณะใหม่นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2560 เป็นต้นมา มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กับความเชื่อผีประจำถิ่น ซึ่งเป็นรากของทุนวัฒนธรรมดั้งเดิมในแต่ละชุมชน ทั้งนี้ รากของทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวถูกนำมายกระดับ

[1] ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University
[2] ภาควิชาภาษาตะวันตกและภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Department of Western Languages and Linguistics, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University
[3] สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
The Research Institute of Northeastern Arts and Culture, Mahasarakham University
[4] ภาควิชา ศาสนา วัฒนธรรม และสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
Department of Religion Culture and Social Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat MahaSarakham University
[5] หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สังคมศึกษา) คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
Doctor of Philosophy (Social Studies), Faculty of Education, Rajabhat Mahasarakham University
[6] นักวิชาการอิสระ
Independent Scholar
[7] โรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร
Phayakkhaphum Wittayakarn School
[8] โรงเรียนหนองหมีหัวดง
Bannongmihuadong School
*Corresponding Author, Email: Narawit131976@gmail.com

ให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมในลักษณะใหม่ ขณะเดียวกันบางชุมชนมีการประดิษฐ์ประเพณีขึ้นใหม่ให้เป็นเทศกาลท่องเที่ยวที่สร้างเศรษฐกิจฐานรากให้กับชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในปัจจุบัน

คำสำคัญ: กระบวนการกลายเป็นสินค้า, ทุนทางวัฒนธรรม, ทุ่งกุลาร้องไห้, เศรษฐกิจฐานราก

Abstract

This research article aims to present a body of knowledge concerning cultural capital and the process of commodification within the context of annual tourism festivals in the Thung Kula Ronghai region of Northeastern Thailand from the 2010s to the present. The study employs a qualitative historical research method to synthesize and analyze data from the project titled “Local History as a Tool for Tracing the Foundation of Communities and Cultural Capital.” Findings reveal that the development of cultural capital into annual tourism festivals in the Thung Kula Ronghai area since the 2010s is intricately linked to local spirit beliefs (phi pracham thin), the foundation of each community's traditional cultural capital. This foundational capital is being elevated into new forms of cultural products. Additionally, some communities are inventing new traditions to establish tourism festivals, which contribute to the development of the grassroots economy in the Thung Kula Ronghai region up to the present day.

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

Keywords: Commodification Process, Cultural Capital, Thung Kula Ronghai, Grassroots Economy

บทนำ

ทุ่งกุลาร้องไห้ครอบคลุมพื้นที่ปลายเขตแดน 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร มีพื้นที่ทั้งหมด 2,107,690 ไร่ (วีระศักดิ์ จันทร์ส่งแสง, 2555) ความสำคัญของพื้นที่แห่งนี้ ได้แก่ 1) มีหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันว่ามีชุมชนอายุมากกว่า 2,000 ปี กระจายตัวอยู่ทั่วไปแสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยของกลุ่มคนในวัฒนธรรมต่าง ๆ สืบเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 23 ที่กลุ่มคนวัฒนธรรมลาวอพยพเข้ามามีบทบาทในการสร้างชุมชนขึ้นใหม่ในอาณาบริเวณแห่งนี้ (สุวิทย์ ธีรศาศวัต, 2557) 2) ทุ่งกุลาร้องไห้ปรากฏร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองในอดีต โดยปรากฏให้เห็นโบราณสถานในลัทธิความเชื่อต่าง ๆ รวมทั้งการรู้จักถลุงเหล็กเพื่อใช้ในกิจกรรมทางการเกษตร (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546) 3) บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้คือจุดเริ่มต้นของการสร้างบ้านและกลายเป็นเมืองหลายเมืองบริเวณลุ่มน้ำชีตอนกลาง เช่น เมืองร้อยเอ็ด เมืองมหาสารคาม เมืองยศสุนทร เป็นต้น (วิโรจน์ หีบแก้ว, 2529) 4) บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ที่ได้รับการนิยามความหมายว่า แห้งแล้ง ทุรกันดาร ไม่สามารถเพาะปลูกพืชได้ ทว่าหลังทศวรรษ 2520 ทุ่งกุลาร้องไห้กลายเป็นพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิที่มีคุณภาพในระดับประเทศ 5) ความสัมพันธ์ของผู้คนในช่วงหลังทศวรรษที่ 2550 เกิดการสร้างเครือข่ายการทำงานด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ที่ทำให้เกิดการประดิษฐ์ประเพณีและกลายเป็น “อัตลักษณ์” (identity) ท้องถิ่นจนถึงปัจจุบัน (งานวิจัยไทบ้านพลิกฟื้นทุ่งกุลา, 3 มีนาคม 2551) และ 6) ชุมชนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้นับถือความเชื่อผีประจำถิ่นของตนอย่างเข้มข้น มีการบัตรพลีผ่านประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับระดับตำบล ระดับอำเภอและระดับจังหวัด ซึ่งต่อมาได้กลายเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” (cultural capital) ด้านการท่องเที่ยวที่สร้างมูลค่าและคุณค่ามาจนถึงปัจจุบัน

ความสำคัญและความน่าสนใจหลายประการเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ข้างต้น จึงมีความสำคัญด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในลักษณะการมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น

เฉพาะตัว โดยเฉพาะการมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและสังคม เป็นศูนย์รวมความผูกพันทางจิตใจของคนในแต่ละยุคสมัย ซึ่งประเทศไทยมีสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์หลายแห่งและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยว (Suwuttikun, 2009) ขณะเดียวกันการท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวยังสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิต และเศรษฐกิจของชุมชน ในลักษณะที่การท่องเที่ยวต้องสร้างคุณค่าและมูลค่าให้กับชุมชน โดยเฉพาะการที่ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยวและรายได้จากการขายสินค้าที่ระลึกที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชนที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต ดังนั้น ในบทความวิจัยนี้จึงมีหมุดหมายสำคัญในการนำเสนอชุดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าและการเกิดเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีในลักษณะใหม่ของผู้คนและชุมชนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน

การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมเพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจพื้นที่ศึกษาและกระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า กรณีเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีในพื้นทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน จึงต้องทำความเข้าใจในชุดความรู้ ดังต่อไปนี้

1. ทุ่งกุลาร้องไห้: พื้นที่กรณีศึกษา

ทุ่งกุลาร้องไห้บนพื้นที่ 2,107,690 ไร่ มีการอธิบายผ่านการตีความจากหลักฐานโบราณคดีที่ปรากฏข้อความในงานศึกษาของสุจิตต์ วงษ์เทศ (2546) นำเสนอบริบทพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในมิติของความรู้ด้านโบราณคดีที่ยังคงปรากฏให้เห็นโดยเฉพาะ กู่ คูน้ำคันดิน รูปเคารพ แหล่งเกลือ และเหล็กใต้ดิน ทั้งนี้ยังพบว่ามีการขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่กำหนดอายุได้ประมาณ 2,600-1,800 ปีมาแล้ว เช่น บริเวณชุมชนบ้านเมืองบัว นอกจากนี้ ในหนังสือเรื่อง บันทึกการเดินทางในลาว ภาค 2 พ.ศ. 2440 บรรยายให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ ระบบเศรษฐกิจ-สังคม และทรัพยากรในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เอาไว้อย่างน่าสนใจ เช่น

> *"..เข้าเขตสุวรรณภูมิ พื้นที่คงถูกน้ำท่วมมีพุ่มไม้เป็นป่าทึบแล้วพวกเราพากันข้ามห้วยพับพาซึ่งน้ำนี้ไหลลงมาจากเมืองตาว พอถึงเวลาน้ำนองขึ้นสามารถใช้เรือเดินตามลำห้วยนี้ได้ พอเลยจากพับพาไปก็จะเจอทุ่งโล่งเรียกว่า "ทุ่งหลวง" มีพวกหญ้าต้นสูง ๆ เต็มไปหมด มุ่งหน้าไปทางทิศเหนือตามทางเกวียนที่ขรุขระ ทุ่งเหล่านี้ไม่มีการเพาะปลูกเลยเพราะน้ำท่วมในฤดูฝน พวกเรานึกว่าคลองระบายน้ำ.."*
>
> (แอมอนิเย, 2541)

หนังสือเรื่อง "ประวัติศาสตร์ไทย ลาว อีสาน" ได้กล่าวถึงการเริ่มพัฒนาพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498-2499 โดยกรมชลประทาน ภายใต้งบประมาณ 1,300,000 บาท การปรับปรุงและพัฒนาที่ดินของกรมพัฒนาที่ดินในปี พ.ศ. 2514-2519 ต่อมาในปี พ.ศ. 2520-2524 รัฐบาลได้เริ่มโครงการปฏิรูปที่ดินตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 เพื่อจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ราษฎรในท้องที่อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ และอำเภออื่น ๆ ในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ตามลำดับ (นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรนันท์, 2529) นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาอาณาเขตของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้จึงมีความชัดเจนขึ้น โดยครอบคลุมปลายเขตแดนของจังหวัดต่าง ๆ รวม 5 จังหวัด ได้แก่ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์ ยโสธร และศรีสะเกษ ซึ่งได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องและที่สำคัญทำให้ทุ่งกุลาร้องไห้กลายเป็น "ทุ่งทองของข้าวหอมมะลิ" นั้น ในงานศึกษาเรื่อง โครงการน้ำพระราชหฤทัยจากในหลวง "ความเขียวของอีสานเขียว" อธิบายไว้ว่า ในรัฐบาลของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ มอบหมายพลเอกเชาวลิต ยงใจยุทธ ทำการขับเคลื่อนโครงการอีสานเขียวในปี พ.ศ. 2530 ทำให้เกิดการพัฒนาในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เช่น การขุดเจาะน้ำบาดาล โครงการชลประทาน

ขนาดกลางและขนาดเล็ก การปลูกไม้ยูคาลิปตัสบนพื้นที่สาธารณะ ส่งเสริมการการเลี้ยงปศุสัตว์ในครัวเรือน เพื่อเป็นแรงงานและอาหาร ปรับปรุงดินที่ไม่สามารถเพราะปลูกได้กลายมาเป็นที่ดินที่ทำประโยชน์ได้อย่างเป็นล่ำเป็นสัน ดังคำกล่าวของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ที่ว่า

> *“บัดนี้ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นทุ่งที่อุดมสมบูรณ์แล้วประชาชนไม่ทุกข์ยากจนต้องร้องไห้อีกต่อไปน่าจะเปลี่ยนชื่อทุ่งกุลาร้องไห้เป็นชื่อที่เป็นมงคลในทางสุขสันต์เบิกบานแทนการร้องไห้ซึ่งเป็นเรื่องโศกเศร้า”*
>
> (สมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์แห่งประเทศไทย, 2531)

2. กระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า

ทุนทางวัฒนธรรม คือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ แบ่งตามรูปธรรมและนามธรรม ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ที่จับต้องได้(tangible) และที่จับต้องไม่ได้ (intangible) ซึ่งกระทรวงวัฒนธรรมได้กำหนดไว้ 6 สาขาได้แก่ 1) ภาษาและวรรณกรรมพื้นบ้าน 2) ศิลปะการแสดง 3) แนวทางปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล 4) งานช่างฝีมือดั้งเดิม 5) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และ 6) กีฬาภูมิปัญญาไทย นอกจากมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมข้างต้นแล้ว ประเทศไทยยังมีมรดกในรูปแบบโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และงานศิลปกรรมต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษได้สรรค์สร้างสั่งสมไว้สืบทอดให้แก่อนุชนคนรุ่นหลัง ดังนั้น ทุนทางวัฒนธรรมทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นต้นน้ำของห่วงโซ่คุณค่า (value chain) ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ โดยเราสามารถนำเรื่องราว (story) และเนื้อหา (content) ของทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างความโดดเด่นให้กับผลิตภัณฑ์ หรือใช้ทุนทางวัฒนธรรมสร้างความแตกต่างหรือจุดขายให้กับสินค้าเกิดเป็นสินค้าวัฒนธรรมและทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นแก่สินค้าและบริการ (กัลยาณมิตร นรรัตน์พุทธิ, 2568)

ดังนั้น กระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมการกลายเป็นสินค้า (cultural process of commoditization) ในบทความนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดของ Appadurai (1986) ที่เสนอว่า การที่สิ่งหนึ่งกลายเป็นสินค้าได้ ไม่ได้เป็นเรื่องอุปสงค์อุปทานตามระบบตลาดเพียงเท่านั้น แต่ยังเกิดจากปัจจัยทางวัฒนธรรมบางอย่างที่แตกต่างกันในแต่ละสังคม ดังนั้น การศึกษาเส้นทางกระบวนการกลายเป็นสินค้าทำให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสินค้าและความสัมพันธ์ทางสังคม ความเป็นผู้กระทำการของตัวแสดงทางสังคม อัตลักษณ์และความหมายที่ตัวแสดงทางสังคมยึดโยงกับสินค้า การทำความเข้าใจกระบวนการทางวัฒนธรรมนี้จึงจำเป็นต้องใช้แนวคิดเรื่องสินค้า (commodity) ความเป็นผู้กระทำการ (agency) และอัตลักษณ์ (identity) นอกจากนี้ การเกิดวิกฤตการทางอัตลักษณ์ (identity crisis) ยังเป็นพื้นที่ที่ทำให้เกิดการโหยหาอดีตถึงความเป็นตัวตนของผู้คน ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมที่ทำให้เกิดการตั้งคำถาม เพื่อกระทำการรื้อสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่ โดยมองโลกของความเป็นจริงแบบย้อนยุคและต้องการที่จะถามหารื้อฟื้นและปลุกชีวิตที่เคยมีอยู่ในความทรงจำให้ได้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง (พัฒนา กิติอาษา และคณะ, 2546)

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีการวิจัยโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ ในมิติของการวิจัยจากเอกสาร (documentary research) โครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏ 4 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) และข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) พร้อมทั้งลงพื้นที่สัมภาษณ์แบบประวัติศาสตร์บอกเล่า (oral history) ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่ง ในฐานะทีมวิจัยประวัติศาสตร์

ท้องถิ่น วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ (analytical descriptive) ทั้งนี้ งานวิจัยได้ผ่านจริยธรรมวิจัยในมนุษย์ จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ผลการวิจัย

ผลจากงานวิจัยในครั้งนี้นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอผ่านประเด็นหลักที่สำคัญดังนี้

1. ทุ่งกุลาร้องไห้มีความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์อย่างไร

ความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ สามารถแสดงให้เห็นผ่านวิธีการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เรียกว่า “มิติเวลา” (time dimension) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 กลุ่มคนในวัฒนธรรมลาวเข้าทุ่ง (บ้านทุ่ง/เมืองทุ่ง ปี พ.ศ. 2256-2440)

กลุ่มคนในวัฒนธรรมลาวนำโดยจารแก้ว นำไพร่พลในเขตลาวใต้ (ปัจจุบัน) จำนวน 3,000 คน อพยพเข้ามาตั้งบ้านท่งต่อมายกฐานะเป็นเมืองท่งและเมืองสุวรรณภูมิตามลำดับ (เติม วิพากย์พจนกิจ, 2557) ต่อมามีการเคลื่อนย้ายผู้คนข้ามชุมชนข้ามพื้นที่ เพื่อตั้งชุมชนขึ้นใหม่พร้อมทั้งได้รับการยกฐานะให้เป็นเมืองต่าง ๆ ปกครองตนเอง ในอาณาบริเวณที่เรียก “ทุ่งกุลาร้องไห้” ในปัจจุบัน เช่น เมืองเกษตรวิสัย เมืองจตุรพักตรพิมาน เมืองพยัคฆภูมิพิสัย เป็นต้น ห้วงเวลาเดียวกันนี้เองนอกจากกลุ่มคนลาวแล้ว ยังมีการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มคนอื่น ๆ เข้ามาในพื้นที่แห่งนี้ ได้แก่ กลุ่มคนเขมร กลุ่มกูย (ส่วย) กลุ่มเญอ พวกกุลา (คนในบังคับของอังกฤษ) ทำให้พื้นที่แห่งนี้กลายเป็นพื้นที่ของความเป็น “พหุวัฒนธรรม” ทั้งด้านเชื้อชาติ ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม หาอยู่หากินในระบบนิเวศวิทยาทางเศรษฐกิจ พื้นที่ในห้วงเวลานี้ถูกเรียกแยกส่วนออกเป็นทุ่ง เช่น ทุ่งราษีไศล ทุ่งหลวง ทุ่งหมาหลง และอาจรวมไปถึงทุ่งสำริด

1.2 ทุ่งกุลาร้องไห้จากความทันสมัยกลายเป็นพื้นที่ชายขอบ (ปี พ.ศ. 2441-2500)

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบบเทศาภิบาลในรัชกาลที่ 5 ทำให้เมืองต่าง ๆ ในทุ่งกุลาร้องไห้ถูกลดบทบาทลงกลายเป็นอำเภอ เช่น เมืองสุวรรณภูมิ เมืองเกษตรวิสัย และเมืองจตุรพักรพิมาน ขึ้นกับจังหวัดร้อยเอ็ด เมืองพยัคฆภูมิพิสัยขึ้นกับจังหวัดมหาสารคาม ในห้วงเวลาดังกล่าวได้เกิดการสร้างเส้นทางรถไฟมาถึงโคราชในปี พ.ศ. 2443 และถูกสร้างต่อเนื่องขนาบด้านทิศใต้ของทุ่งกุลาร้องไห้ ผ่านบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ในปี พ.ศ. 2468, 2469, 2471 ตามลำดับ เศรษฐกิจ-สังคมในทุ่งกุลาร้องไห้เริ่มค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนเข้าสู่ระบบเงินตรา ค้าขาย แรงงานรับจ้างใกล้กับสถานีรถไฟ ปลายรัชกาลที่ 5 ได้กำหนดเขตแดนให้อำเภอชายขอบของจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์ ศรีสะเกษ และยโสธร เป็นพื้นที่ที่เรียกว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้”

1.3 ทุ่งกุลาร้องไห้กับโครงข่ายเส้นทางคมนาคมและโครงการพัฒนาของรัฐ (ปี พ.ศ. 2501-2530)

การสร้างถนนมิตรภาพและโครงข่ายเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงถนนมิตรภาพนับตั้งแต่การมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 (2504) เช่น การเกิดถนนแจ้งสนิทขนาบด้านทิศเหนือของทุ่งกุลาร้องไห้ (เชื่อมถนนมิตรภาพที่อำเภอบ้านไผ่ ผ่านจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร สิ้นสุดที่อุบลราชธานี) ขณะเดียวกันรัฐบาลเริ่มมีโครงการสำรวจพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เพื่อนำโครงการต่าง ๆ ลงสู่ชุมชน เกิดเส้นทางเชื่อมต่ออำเภอ-จังหวัด ยกตัวอย่างเช่น ท่าตูม-ชุมพลบุรี สุวรรณภูมิ-ท่าตูม ร้อยเอ็ด-จตุรพักตรพิมาน ร้อยเอ็ด-พนมไพร ร้อยเอ็ด-เกษตรวิสัย ในปี พ.ศ. 2507-2510 (ประกาศคณะกรรมการควบคุมการขนส่ง เรื่องกำหนดเส้นทางสำหรับการขนส่งประจำทางด้วยรถยนต์โดยสารในชนบท (ร้อยเอ็ด), 2510) ขณะเดียวกันเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านเกิดขึ้นภายใต้นโยบาย “เงินผัน” ปี พ.ศ. 2518-2519 ทำให้เกิดการเดินทาง “เร่ขาย” ข้ามชุมชนข้ามพื้นที่ระหว่างหมู่บ้าน อำเภอและจังหวัด การเดินทางไปทำงานนอกภาคเกษตรที่กรุงเทพฯและภาคใต้ ทั้งนี้

การเปิดกรมพัฒนาที่ดิน จังหวัดร้อยเอ็ดของพลเอกเปรมฯ ในปี พ.ศ. 2528 ทำให้พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ถูกถ่ายทอดออกสู่สาธารณะผ่านสถานีโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ทำให้ผู้คนในภูมิภาคอื่น ๆ เริ่มรู้จักทุ่งกุลาร้องไห้อย่างกว้างขวางออกไป ทั้งนี้ รายละเอียดบริบทของทุ่งกุลาร้องไห้หลังทศวรรษที่ 2530 จะนำเสนอในประเด็นความเชื่อ “ผีประจำถิ่น”บริบทและความสำคัญที่เชื่อมโยงกับทุนทางวัฒนธรรมของผู้คนในทุ่งกุลาร้องไห้ข้างหน้าต่อไป

2. ทำไมจึงเรียกชื่อว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้”

คำเรียก “ทุ่งกุลาร้องไห้” ยังไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่ามีการใช้คำนี้ครั้งแรกเมื่อใด ทว่าในบทความนี้ใช้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์เพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของคำเรียก “ทุ่งกุลาร้องไห้” โดยมีการกล่าวถึงทุ่งกุลาร้องไห้ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 (ปี พ.ศ. 2453-2468) เมื่อครั้งที่พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ) เดินทางไปรับราชการที่เมืองอุบลราชธานีและได้ออกสำรวจพื้นที่ในความรับผิดชอบ ขณะเดียวกันได้เดินทางเข้าสู่อาณาบริเวณที่เรียกว่า“ทุ่งกุลาร้องไห้”และได้อธิบายว่า

> *“..อำเภอสุวรรณภูมิมีทุ่งกว้างใหญ่ลงไปจรดเขตจังหวัดสุรินทร์ ในท้องที่อำเภอท่าตูม รัตนบุรี และอำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ ลุ่มแม่น้ำมูลทางทิศใต้ และอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดอุบลราชธานี ลุ่มแม่น้ำชีทางทิศตะวันออก เป็นเนื้อที่หลายหมื่นไร่ชาวเมืองเรียกชื่อว่าทุ่งกุลาร้องไห้...”*
>
> (พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ), 2515)

ทั้งนี้ ห้วงเวลาก่อนที่พระยาสุนทรพิพิธออกเดินทางสำรวจพื้นที่ในความรับผิดชอบดังกล่าวแสดงให้เห็นคำเรียกทุ่งกุลาร้องไห้มีมาก่อนหน้าแล้ว โดยคำเรียกนี้คงมีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เพราะช่วงเวลาที่เดินทางไปสำรวจเขตแดนอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. 2453 ซึ่งอยู่ในห้วงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพิ่งเสด็จสวรรคตในเดือนตุลาคม อย่างไรก็ดีหลักฐานสำคัญที่ข้อสันนิษฐานข้างต้นคือคำกล่าวที่ว่า

> *“..ในทุ่งกุลาร้องไห้เมื่อ 100 ปีก่อนก็ไม่มีป่าไม้แล้ว คงเป็นอย่างนี้มานานแล้ว คนในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็เรียกทุ่งกุลาร้องไห้กันแล้ว”*
>
> (สุวิทย์ ธีรศาศวัตร, 2546)

ส่วนคำว่า “กุลา” หมายถึงคนกลุ่มใดและทำไมจึงต้องร้องไห้นั้น มีงานศึกษาที่อธิบายต่างกันไปยังไม่สามารถสรุปได้อย่างแน่ชัด โดยพระยาสุนทรพิพิธอธิบายไว้ว่า พวกกุลาคือพวกต้องสู้หรือไทยใหญ่ที่ชาวอีสานเรียกว่า“กุลา”ปัจจุบันเชื่อกันว่าเป็นกลุ่มชนหนึ่งอาศัยอยู่ในประเทศเมียนมา (พม่า) ชาวไทยใหญ่เรียกชนกลุ่มนี้ว่าต้องสู้-ต้องซู่ และบางกลุ่มอาศัยอยู่ในพม่าตอนใต้แถบเมืองมะละแหม่ง (Koizumi, 1990, p. 132) พวกกุลาเดินทางไปทำการค้าและตั้งหลักแหล่งกระจายทั้งในภาคเหนือ ภาคอีสาน รวมถึงภาคกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน พวกกุลาเดินทางจากเมืองมะละแหม่งในพม่าตอนใต้มายังภาคอีสานและอาจเลยเข้าไปในลาวและกัมพูชาด้วย “กุลา” บางกลุ่มแต่งงานกับคนท้องถิ่นและตั้งหลักแหล่งในภาคอีสานหลายพื้นที่ เช่น ในจังหวัดร้อยเอ็ด ยโสธร และอำเภอเขื่องในจังหวัดอุบลราชธานี

คำว่า “กุลาร้องไห้” มีหลายสำนวน ทว่ามีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน เช่น

> *“พวกกุลาเดินผ่านทุ่งนี้ที่โล่งแจ้งถูกแดดเผาเวลากลางวัน ถูกน้ำค้างพรมเวลากลางคืน เดินไปหลายวันแล้วไม่พ้นทุ่ง เกิดทุกขเวทนามากขึ้น ๆ จนถึงกับร้องไห้”*
>
> (พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ), 2515)

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

บางสำนวนมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น เช่น

"..ซื้อครั่งและสิ่งของอื่น ๆ จากคนท้องถิ่นในขณะเดินทางผ่านทุ่งกว้าง ต้องเผชิญกับความยากลำบาก ทั้งร้อน ทั้งเหนื่อย ทำให้ชาวกุลาทิ้งสิ่งของและครั่งที่ซื้อมาทั้งหมด เมื่อพวกกุลาเดินทางพ้นทุ่งเข้าสู่หมู่บ้าน ชาวบ้านมามุงดูจะขอซื้อสินค้า แต่พวกกุลาไม่มีสินค้าจะขายให้ชาวบ้าน พวกกุลาเสียใจและเสียดายสินค้าที่เททิ้งกลางทุ่งจึงพากันร้องไห้"

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546)

3. ความเชื่อ "ผีประจำถิ่น" บริบทและความสำคัญที่เชื่อมโยงกับทุนทางวัฒนธรรม

ทุ่งกุลาร้องไห้ในห้วงปี พ.ศ. 2256-2440 นั้น มีลักษณะแยกส่วนออกเป็นทุ่งต่างๆ เช่น ทุ่งราศีไศล (ด้านทิศตะวันออกของทุ่งกุลาร้องไห้) ทุ่งหลวง ทุ่งศรีภูมิ (ครอบคลุมด้านทิศใต้ตอนกลางและทิศเหนือของทุ่งกุลาร้องไห้) ทุ่งหมาหลง ทุ่งปะหลาน (ด้านทิศตะวันตกของทุ่งกุลาร้องไห้) (แอมอนิเย, 2541) หากมีการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และผู้คนที่สัมพันธ์กับทุนทางวัฒนธรรม พบว่าก่อนทศวรรษที่ 2500 ผู้คนที่อาศัยอยู่ในทุ่งกุลาร้องไห้มีลักษณะเกาะเกี่ยวและมีความเป็นท้องถิ่นเดียวกันอย่างเข้มข้น โดยการใช้นิเวศวิทยาทางเศรษฐกิจร่วมกัน เช่น ป่าไม้ สายน้ำ ที่ดิน ภายใต้การใช้ระบบความเชื่อผีประจำถิ่นในการควบคุมและรักษาโครงสร้างทางสังคมไว้อย่างเหนียวแน่น

ดังนั้นจึงพบว่า บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ด้านทิศตะวันออกของทุ่งกุลา (อำเภอราษีไศล อำเภอศิลาลาด จังหวัดศรีสะเกษ) พบบริเวณแหล่งทำเกลือ (ก่อนการสร้างเขื่อนราษีไศล) ป่าดงภูดิน ป่าทาม และลำน้ำมูล อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของความเชื่อ **"เจ้าพ่อดงภูดิน"** ทิศเหนือ (อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอหนองฮี อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด) พบแหล่งทำเกลือขนาดใหญ่ที่เรียกว่า "บ่อพันขัน" ชุมชนท้องถิ่นที่อยู่อาศัยและเข้าไปทำเกลือเชื่อว่า **"เจ้าปู่ผ่าน"** กำกับดูแลการทำเกลือในบริเวณดังกล่าว ด้านทิศใต้ (อำเภอท่าตูม อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์) ที่มีลำพลับพลา ลำน้ำมูล ซึ่งอุดมไปด้วยทรัพยากรปลา ป่าทาม รวมทั้งด้านทิศตะวันตก (อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม) มีเตาถลุงเหล็ก ลำน้ำเตา ชาวบ้านเชื่อว่าอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของความเชื่อ **"เจ้าพ่อศรีนครเตา"**(นราวิทย์ ดาวเรือง, 2567)

ภาพ 1

ความเชื่อผีประจำถิ่นในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

หมายเหตุ. โดย นราวิทย์ ดาวเรือง, ออกแบบเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2568

ทุ่งกุลาร้องไห้ถูกรัฐบาลระบุว่าเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาและเริ่มสำรวจเพื่อพัฒนาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498-2499 โดยกรมชลประทาน ต่อมาในปี พ.ศ. 2514-2520 กรมพัฒนาที่ดินได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ มีคณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาและทำแผนแม่บทพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้เสนอต่อคณะรัฐมนตรี ซึ่งได้รับอนุมัติแผนแม่บทในปี พ.ศ. 2522 และเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 ระหว่างปี พ.ศ. 2524-2542 มีองค์กรทั้งรัฐและเอกชนร่วมกันทำงานจำนวนมากใน "โครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้" ซึ่งเป็นความร่วมมือ

ของรัฐบาลไทยที่มีพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีกับรัฐบาลออสเตรเลีย ช่วงเวลาดังกล่าวมีโครงการพัฒนาชนบทคู่ขนานกันกับโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ของรัฐบาล ทำให้พื้นที่ที่ได้รับการกล่าวขานถึงความแห้งแล้งและพื้นดินที่มีความเค็มนั้น ได้เจียระไน **“ข้าวจ้าวหอมมะลิ 105”** ให้เป็นสินค้าคุณภาพและเป็นสินค้าส่งออกอันลือชื่อของประเทศไทยมาจนถึงปัจจุบัน (วีระศักดิ์ จันทร์ส่งแสง, 2555)

เห็นได้ว่าห้วงเวลาตั้งแต่การสำรวจพื้นที่รวมทั้งดำเนินโครงการพัฒนาของรัฐทำให้ทุ่งกุลาร้องไห้กลายเป็นที่รู้จักของคนทั้งประเทศในฐานะที่แหล่งผลิตข้าวหอมมะลิที่มีคุณภาพที่สุดของประเทศไทย หากไล่เรียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังทศวรรษที่ 2530 จะพบว่ามีกิจกรรมโครงการต่าง ๆ มากมาย เช่น โครงการอีสานเขียว โครงการพัฒนาระบบชลทาน โครงการปฏิรูปและจัดสรรที่ดิน โครงการสร้างงานในชนบท (เงินผัน) ดังนั้น ควรกล่าวไว้อย่างยิ่งว่าการดำเนินงานตามแผนพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ในช่วงปี พ.ศ. 2530-2534 ที่ถูกกำหนดขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ที่เน้นนโยบายการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตต่อหน่วยพื้นที่ให้ได้มากที่สุดและได้ดำเนินการตลอดมาจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่มุ่งเน้นให้ทุ่งกุลาร้องไห้เป็นพื้นที่ **“เขตเศรษฐกิจใหม่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง”** (ประสบสุข ฤทธิเดช, 2550) พร้อมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวนาหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ โดยเฉพาะ “ข้าวหอมมะลิ”

เข้าสู่ทศวรรษที่ 2540 การพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ปรับเปลี่ยนจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหันมาพัฒนาคุณภาพของ **“คน”** โดยระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (ปี พ.ศ. 2540-2544) เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคมและสิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545) รัฐบาลได้จัดวางโครงสร้างของการพัฒนา “ศักยภาพของคน” ให้เป็นผู้มีสติปัญญาและความสามารถในการแก้ไขปัญหาผ่านการเรียนรู้และการทำงานวิจัยที่สามารถพัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้เข้มแข็งและก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางด้านเศรษฐกิจ-สังคมในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น รัฐบาลได้มอบนโยบายและให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)[9] สนับสนุนการดำเนินงานด้านการวิจัยเพื่อสร้างนักวิจัยและระบบวิชาการให้แก่นักวิชาการในสถาบันการศึกษาและนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) หรือที่เรียกว่า NGOs ในบริบทของการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงาน โดยหันมาให้ความร่วมมือกับรัฐเพื่อรับมือกับสภาวะที่เรียกว่า **“โลกาภิวัตน์”** ในทศวรรษที่ 2540 (อัจฉรา รักยุติธรรม, 2557) กอปรกับนโยบายด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในทศวรรษที่ 2540 ที่ได้นิยามคำว่า **“Amazing Thailand”** ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางกายภาพและภาพลักษณ์ของสังคมไทย ทำให้เกิดปรากฏการณ์การท่องเที่ยวในระดับประเทศ ภูมิภาคและระดับชุมชนท้องถิ่นผุดขึ้นมาจำนวนมาก (นราวิทย์ ดาวเรือง, 2564)

จึงกล่าวสรุปได้ว่าการเชื่อมผสานกันระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 กับนโยบายด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในปี พ.ศ. 2540 เป็นแรงผลักดันให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ได้แสดงศักยภาพของตนเองผ่านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการนำเสนอ **“ของดีและวัฒนธรรมเด่น”** อย่างข้าวหอมมะลิและโบราณสถาน เช่น กู่กาสิงห์ กู่พระโกนา กู่เมืองบัว ความเชื่อผีประจำถิ่นรวมทั้งงานเฉลิมฉลองที่กลายเป็นประเพณีประดิษฐ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมารอยต่อของการส่งเสริมของดีและวัฒนธรรมเด่นเกิดขึ้นอีกครั้งหลังทศวรรษที่ 2560 รัฐบาลสนับสนุนนโยบาย **“ซอฟต์พาวเวอร์”** โดยให้กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) เป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนนโยบาย นโยบายของรัฐบาลและการสนับสนุนนโยบาย

[9] สกว. เป็นองค์กรขนาดเล็กของรัฐบาลตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2535 อยู่ภายใต้กำกับของสำนักนายกรัฐมนตรีได้ที่มิได้ใช้ระบบราชการในการดำเนินงาน ในราชกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติกองทุนสนับสนุนการวิจัย พ.ศ. 2535 เล่มที่ 109 ตอนที่ 33ก วันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2535

ของกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) ข้างต้น จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่เกิดกระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ดังรายละเอียดที่จะนำเสนอในประเด็นถัดไป

4. ทุนทางวัฒนธรรมและเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน

จากประเด็นความเชื่อ “ผีประจำถิ่น” บริบทและความสำคัญที่เชื่อมโยงกับทุนทางวัฒนธรรมของผู้คนในทุ่งกุลาร้องไห้ที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น เป็นจุดเริ่มต้นการดำเนินโครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏ 4 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ โดยมหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่ง เป็นสถาบันระดับอุดมศึกษาที่ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ โครงการวิจัยที่มหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่ง ได้รับทุนและงบประมาณสนับสนุนจาก “หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)” รายละเอียดตามตาราง 1

ตาราง 1

โครงการวิจัยและทุนทางวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่ง

ชื่อโครงการ	สถาบันการศึกษา	ทุนทางวัฒนธรรม/เทศกาล	สินค้าทางวัฒนธรรม
การฟื้นฟูและสืบสานประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตาในเขตพื้นที่วัฒนธรรมชุมชนชายขอบทุ่งกุลาร้องไห้ด้านทิศตะวันตก สู่การปลูกจิตสำนึกและสร้างเศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาดวัฒนธรรมชุมชน กรณีศึกษา บ้านเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม	มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม	- ความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตา - เฉลิมฉลองศาลเจ้าพ่อ - แห่ดาบแสนต่อ	- ปิ่นปักผมรูปเต่า - ข้าวเขิบ - มีด/ดาบแสนตอ
การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชนและฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้จังหวัดสุรินทร์	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์	หลวงอุดม/ย่าสมศรี - บุญกุ้มข้าวใหญ่ - ไหว้ปู่อุดม/ย่าสมศรี - แซนโฎนตา	- ข้าวหอมมะลิ - ผ้าไหม
การยกระดับคุณค่าและมูลค่าวัฒนธรรมข้าวลุ่มน้ำมูล พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ	มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ	ความเชื่อเจ้าพ่อดงภูดิน - เทศกาลแข่งเรือหาปลาพื้นบ้าน - ตลาดแลงแยงมูล - ไหว้ศาลเจ้าดงภูดิน	- ลายผ้าพื้นเมือง, - กำไลรวงข้าว - เครื่องราง/เครื่องประดับสะไนจิ๋ว
การฟื้นฟูและสืบสานประเพณีการไหว้บ่อพันขันเพื่อปลูกจิตสานึกเยาวชนและสร้างเศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาดวัฒนธรรม ข้าว-ปลา-เกลือ	มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด	ความเชื่อเจ้าปู่ผ่าน - แข่งเรือ - เทศกาลไหว้เจ้าปู่ผ่าน	- เกลือ - ปลาร้า - ปลาส้ม - ข้าวหอมมะลิ - เสื่อ กก

หมายเหตุ. โดย นราวิทย์ ดาวเรือง, ออกแบบเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2568

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

จากตาราง 1 พบว่าทุนทางวัฒนธรรมที่มหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่ง ที่ดำเนินโครงการวิจัยในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ คัดสรรมาสร้างคุณค่าและมูลค่าในมิติของการจัดงานเทศกาลและสินค้าทางวัฒนธรรมนั้นเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนที่เชื่อมโยงกับการเกิดขึ้นของทุนทางวัฒนธรรม ดังนั้นเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นทุนทางวัฒนธรรมกับกระบวนการกลายเป็นสินค้าและเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน เกิดขึ้นจากประเด็นหลักดังนี้

4.1 ความเชื่อผีประจำถิ่น: รากของทุนทางวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

ความเชื่อผีประจำถิ่นในสังคมชาวนาภาคอีสานคือรากของทุนทางวัฒนธรรม เมื่อเกิดการอพยพเคลื่อนย้ายและก่อตั้งชุมชนหมู่บ้านขึ้นมาแล้ว มักมีการสร้างศาลบูชาผีบรรพบุรุษ/ผีปู่ตาขึ้นบริเวณป่าท้ายหมู่บ้านเพื่อทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองและรักษาโครงสร้างทางสังคมของผู้คนในชุมชน ขณะเดียวกันยังเป็นที่พึ่งทางใจของคนในชุมชนได้อีกทาง (ยูกิโอ ฮายาชิ, 2541) โดยเฉพาะประเพณีพิธีกรรม “ขึ้นให้ปงลงให้เลี้ยง” หมายถึง ก่อน “ลง” ทำนาปลูกข้าว ทำเกลือ ลงหาปลา สังคมชาวนาภาคอีสานต้องบอกกล่าวเซ่นสรวงบูชาต่อผีประจำถิ่นหรือผีบรรพบุรุษเพื่อให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ ขณะเดียวกันหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าว เกลือ หาปลาเสร็จแล้วก็ต้องทำพิธีกรรมเลี้ยงที่เรียกว่า “ปง” (ปลง) เพื่อให้ผลผลิตได้ราคาค่าตอบแทนที่สูงขึ้น เช่น ประเพณีไหว้ศาลเจ้าพ่อปู่ผ่าน (มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด) ก่อนลงทำและหลังทำเกลือ ประเพณีไหว้และเฉลิมฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา (มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม) ก่อนลงทำนาและหลังเก็บเกี่ยวผลผลิต ประเพณีไหว้เจ้าพ่อดงภูดินและการแข่งเรือหาปลา (มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ) ก่อนและหลังลงทำนา ประเพณีบุญกุมข้าวใหญ่และไหว้หลวงอุดม/ย่าสมศรี (มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์) เป็นต้น ความเชื่อดังกล่าวสัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคมไทยที่เป็นสังคมโดดเด่นในเรื่องของการทำเกษตรกรรมหรือการเพาะปลูกซึ่งเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของผู้คน ผลผลิตจะออกมาดีหรือไม่ดีย่อมขึ้นอยู่กับสภาพลมฟ้าอากาศทางธรรมชาติ ส่งผลให้ความเชื่อที่เกิดขึ้นมีพื้นฐานมาจากความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ พิธีกรรมที่ผู้คนสร้างขึ้นส่วนใหญ่จึงล้วนเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ และการดำรงอยู่ภายในสังคมอย่างเป็นปกติสุขนั่นเอง (ปราณี วงษ์เทศ, 2527)

5. กระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าและเทศกาลท่องเที่ยวประจำปี พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน

> *“การท่องเที่ยวของไทยนับว่าพึ่งพิงการขาย “วิถีไทย” อย่างยิ่ง “วิถีไทย” ที่ว่าก็คือวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยของเรานั่นเอง.”*
>
> (มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด, 2554)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าประเพณีพิธีกรรมเป็น “เครื่องมือ” สำคัญในการจัดการท่องเที่ยวผ่านเทศกาลงานบุญประเพณีต่าง ๆ ของแต่ละชุมชนแต่ละภูมิภาค ขณะเดียวการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดพลวัตในการนำเสนอประเพณีพิธีกรรม กระแสความนิยมในการท่องเที่ยวมิได้เกิดขึ้นมาอย่างลอย ๆ ทว่ามีการรณรงค์ให้เกิดแคมเปญที่เรียกว่า “ท่องเที่ยววิถีไทย” ในปี พ.ศ 2558 เพื่อเชิญชวนให้ชาวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย ดังนั้นจึงเกิดการจัดการในระดับองค์กร โดยเฉพาะกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ประกอบกับนโยบายและงบประมาณสนับสนุนของภาครัฐ ดังนั้นจึงกลายเป็นปัจจัยที่กำหนดรูปแบบเนื้อหาของการท่องเที่ยวตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา (ศิราพร ณ ถลาง, 2558) ขณะเดียวกันรอยต่อของการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ต่อเนื่องจากปี พ.ศ. 2558 เข้าสู่ทศวรรษที่ 2560 นั้นเป็นผลพวงมาจากการที่รัฐบาลสนับสนุนนโยบาย “ซอฟต์พาวเวอร์” โดยให้กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) เป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันนโยบายผ่านนักวิชาการ นักวิจัยในสถาบันระดับอุดมศึกษาทำงานวิจัย โดยมอบหมายให้ “หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) สนับสนุน

งบประมาณทำวิจัยและกำกับติดตามผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น กระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าและเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน จึงมีที่มาจากประเด็นหลักสำคัญดังต่อไปนี้

1. หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) กับการดำเนินโครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่งในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ประกอบไปด้วย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ โดยมีจุดมุ่งหมายในด้านการพัฒนาต่อยอดการนำทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับความเชื่อประเพณีพิธีกรรมของผีประจำถิ่น มาสร้างมูลค่าที่เป็นตัวเงินให้ชุมชนเกิดรายได้ทางเศรษฐกิจผ่านการจัดตลาด/เทศกาลทางวัฒนธรรมที่ต้องมีการนำเอาสินค้า การแสดง การละเล่นพื้นบ้าน ออกมานำเสนอต่อสายตาสาธารณะชนและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาร่วมชมงานเทศกาล/ตลาดวัฒนธรรม เช่น การจัดตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันและเทศกาลไหว้เจ้าปู่ผ่าน (มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด) มีการแสดงฟ้อนรำบวงสรวงเจ้าปู่ผ่านขณะเดียวกันก็มีการขายสินค้าทางวัฒนธรรม ได้แก่ เกลือ ปลาร้า ข้าวหอมมะลิ เสื่อกก ให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาร่วมงาน เทศกาลเฉลิมฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา (มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม) มีการนำปิ่นปักผมรูปเต่าขายในงานและตุงรูปเต่ามาเป็นเครื่องบูชาเพื่อนำไปถวายเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งสัญลักษณ์ “เต่า” เกี่ยวข้องกับอาหารในพิธีกรรมเลี้ยงศาลเจ้าพ่อทำให้เห็นถึงความหมายของเนื้อหาที่ซ้อนทับอยู่กับสินค้าทางวัฒนธรรมดังกล่าว ส่วนเทศกาลการแข่งเรือหาปลา (มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ) นั้น เป็นการฟื้นประเพณีเดิมในการเฉลิมฉลอง/เลี้ยงศาลบูชาเจ้าพ่อดงภูดิน หลังจากการสร้างเขื่อนราษีไศลในปี พ.ศ. 2532 ประเพณีแข่งเรือหาปลาก็เลิกราไป ส่วนสินค้าที่เรียกว่า “สะไน” นั้น คือเครื่องดนตรีที่ใช้เป่าขณะแข่งขันเรือหาปลา ปัจจุบันมีการปรับแต่งสะไนให้มีขนาดเล็กลง เพื่อเป็นสินค้าที่ระลึกขายในเทศกาลแข่งเรือยาวประจำปีของชาวอำเภอราษีไศล

2. การนิยามให้ความหมายสินค้าทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อ “ผีประจำถิ่น” ที่นำมาสู่การผลิตคิดค้นสินค้าทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆและให้ความหมายกับสินค้านำมาสู่การสร้างมูลค่าให้เกิดขึ้น เช่น การทำสินค้า “ตุงรูปเต่า” และทำ “ปิ่นรูปเต่า” ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เพื่อขายในงานเฉลิมฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาในทุก ๆ ปี ซึ่งความหมายและเรื่องเล่าของตุงและปิ่นปักผมรูปเต่ามีความสัมพันธ์กับความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตาในฐานะ “อาหาร” ชั้นเลิศที่เจ้าพ่อศรีนครเตาปรารถนาที่จะรับประทานในรอบปี ซึ่งหากได้รับประทานแล้วจะดลบันดาลให้ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ผู้คนในชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข ขณะเดียวกันเต่าคือความหมายของความยั่งยืนนานของชุมชนบ้านเมืองเตา ผู้ที่ถวายตุงต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาก็จะมีอายุยาวนานเหมือนอายุของเตานั่นเอง (นัชชา อู่เงิน, ปัญญา เสนาเวียง และยุวดี อินสำราญ, 2567)

กรณีของ “สะไน” เครื่องดนตรีประจำท้องถิ่นของชาวอำเภอราษีไศล พื้นที่ทำงานวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษนั้น เครื่องดนตรีดังกล่าวเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับ “กลุ่มชาติพันธุ์เยอ” ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาตั้งชุมชนแรก ๆ ในพื้นที่อำเภอราษีไศล โดยการนำของ “พญากะตะศิลา” ที่ปัจจุบันเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและเป็นความเชื่อประจำถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เยอในอำเภอราษีไศล ทั้งนี้มีการยกระดับกิจกรรมบวงสรวงพญากะตะศิลาให้เป็นกิจกรรมประจำอำเภอ มีการยกระดับเครื่องดนตรี “สะไน” ให้เป็นเครื่องดนตรีประจำถิ่นของอำเภอราษีไศล รวมถึงเครื่องดนตรีประจำจังหวัด มีการสร้างวงดนตรีสะไนใจเยอการรำสะไนเป็นการสร้างกิจกรรมทางวัฒนธรรมประจำถิ่นที่ยกระดับกลุ่มชาติพันธุ์เยอให้โดดเด่นในพื้นที่อำเภอราษีไศลและในจังหวัดศรีสะเกษ ประเด็นหลักที่สำคัญในการให้นิยามความหมายของสะไนคือเครื่องดนตรีที่สัมพันธ์กับพญากะตะศิลา เมื่อมีการบวงสรวงศาลบูชาพญากะตะศิลาจึงพบว่ามีการนำสะไน

มาส่งเสียงดนตรีพร้อมกับการฟ้อนรำของลูกหลานชาวเยอ (ประกาศิต อานุภาพแสนยากร, ประจวบ จันทร์หมื่น และเอมอร แสนภูวา, 2567) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระบวนทัศน์/อำนาจความรู้ (power/knowledge approach) ที่นำมาอธิบายชีวิตและสังคมของผู้คนที่สัมพันธ์กับความเชื่อของชาวเยอในอำเภอราษีไศลที่เมื่อพญากะตะศิลาสิ้นชีวิตไปแล้วก็ยังได้รับการยกย่องเคารพนับถือให้เป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถให้คุณและโทษต่อมนุษย์ได้ (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2560)

"ข้าวหอมมะลิ" แรกเริ่มทดลองปลูกที่อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ต่อมาได้นำมาทดลองปลูกที่สถานีข้าวจังหวัดสุรินทร์ในปี พ.ศ. 2504 และขยายมาปลูกในจังหวัดร้อยเอ็ดบริเวณอำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอเกษตรวิสัย ผลผลิตที่ได้รับเมื่อนำมาหุงพบว่า มีลักษณะเมล็ดยาวสวย มีกลิ่นหอมคล้ายดอกมะลิ นุ่ม และอร่อย จึงทำให้ได้รับความนิยมปลูกอย่างกว้างขวางในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ และเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ข้าวหอมมะลิจังหวัดร้อยเอ็ดจึงมีการจัดงานเทศกาลวันข้าวหอมมะลิโลกขึ้น (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2556) ความเกี่ยวเนื่องระหว่างข้าวหอมมะลิกับความเชื่อผีประจำถิ่นนั้นคือ ก่อนถึงฤดูกาลทำนาชาวนานำข้าวเปลือกข้าวหอมมะลิ 105 ไปถวายที่ศาลบูชาเจ้าพ่อศรีนครเตาแสดงให้เห็นถึงการบัตรพลี และการบัตรพลียังมีนัยยะของการขอให้การทำนาได้ผลผลิตดี อันจะนำไปสู่การเพิ่มรายให้กับครอบครัว หลังพิธีกรรมสิ้นสุดลงชาวบ้านก็จะนำข้าวที่ผ่านพิธีกรรมใส่ซองพลาสติกไปบูชาไว้บนหิ้งพระรวมทั้งไว้บนยุ้งฉางข้าวของตน (ไพจิตร วสันตเสนานนท์, 2567)

ดังนั้น กระบวนการกลายเป็นสินค้าของข้าวหอมมะลิ 105 ถูกนิยามให้มีความหมายเฉพาะเจาะจงและได้รับการจัดจำแนกสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) โดยนิยามว่า ข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้ (Tung Kula Rong-Hai Thai Hom Mali Rice: TKR หรือ "Khao Hom Mali Thung Kula Rong-Hai") หมายถึง ข้าวเปลือก ข้าวกล้อง และข้าวขาว ที่แปรรูปมาจากข้าวเปลือกพันธุ์ข้าวหอมที่ไวต่อช่วงแสง คือ พันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 และพันธุ์ กข 15 ซึ่งปลูกในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในฤดูนาปีและมีกลิ่นหอมตามธรรมชาติ โดยมีขอบเขตในการผลิตข้าวหอมมะลิใน "ที่ราบทุ่งกุลาร้องไห้" ในพื้นที่ 5 จังหวัดเนื้อที่รวม 2,107,690 ไร่ แบ่งได้ดังนี้ 1) จังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วย ตำบลที่อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในอำเภอเกษตรวิสัย อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอปทุมรัตต์ อำเภอโพนทราย และกิ่งอำเภอหนองฮี พื้นที่จำนวน 986,807 ไร่ 2) จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วยตำบลที่อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในอำเภอท่าตูมและอำเภอชุมพลบุรี พื้นที่จำนวน 575,993 ไร่ 3) จังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วย ตำบลที่อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในอำเภอราษีไศลและกิ่งอำเภอศิลาลาด พื้นที่จำนวน 287,000 ไร่ 4) จังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย ตำบลที่อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย พื้นที่จำนวน 193,890 ไร่ และ 5) จังหวัดยโสธร ประกอบด้วย ตำบลที่อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอมหาชนะชัย และอำเภอค้อวัง พื้นที่จำนวน 64,000 ไร่ (กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2568)

ภาพ 2

สินค้าทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อผีประจำถิ่น

หมายเหตุ. ดัดแปลงจาก นัชชา อู่เงิน, ปัญญา เสนาเวียง และยุวดี อินสำราญ (2567), นำเสนอโดย นราวิทย์ ดาวเรือง

3. การประดิษฐ์ประเพณีขึ้นใหม่ให้เป็นเทศกาลท่องเที่ยวประจำปี พ.ศ. 2568 ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม รับผิดชอบและได้ดำเนินการกันค้นหารากของทุนทางวัฒนธรรมภายในชุมชนบ้านเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่สัมพันธ์กับบริบทของพื้นที่และความเชื่อผีประจำถิ่น (เจ้าพ่อศรีนครเตา) พบว่าบริบทของชุมชนปรากฏให้เห็นเตาถลุงเหล็กขนาดใหญ่ในบริเวณโรงเรียนเมืองเตาพิทยาคม แสดงให้เห็นอดีตอันรุ่งเรืองของชุมชนแห่งนี้ที่มีการถลุงเหล็กใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกันเตาถลุงเหล็กดังกล่าว เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตาในฐานะที่เป็นบริเวณที่ขึ้นรูป “ดาบแสนตอ” อาวุธประจำกายเจ้าพ่อศรีนครเตาจากชุดข้อมูลข้างต้นจึงนำมาสู่การ “ประดิษฐ์ประเพณี” (invented tradition) ขึ้นใหม่ที่เรียกว่า “เทศกาลบวงสรวงดาบแสนตอเจ้าพ่อศรีนครเตา” ให้เป็นเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีของชุมชนบ้านเมืองเตาซึ่งเป็นอีกหนึ่งประเพณีที่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นแบบแผนให้เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน โดยเฉพาะการเกิดกลไกการขับเคลื่อนการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น “ช่างตีมีดแบบโบราณ” ให้กับเยาวชนและผู้ที่สนใจในชุมชนบ้านเมืองเตาและชุมชนใกล้เคียง ทั้งนี้ เป็นความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตา โรงเรียนเมืองเตาพิทยาคม และคณะกรรมการกองทุนศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา

ภาพ 3

เทศกาลบวงสรวงดาบแสนตอเจ้าพ่อศรีนครเตา

หมายเหตุ. ดัดแปลงจาก นัชชา อู่เงิน, ปัญญา เสนาเวียง และยุวดี อินสำราญ (2567), นำเสนอโดย นราวิทย์ ดาวเรือง

อภิปรายผล

กระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าและเทศกาลท่องเที่ยวประจำปี พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับ “ความเชื่อผีประจำถิ่น” ของผู้คนและชุมชนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งประกอบไปด้วยเจ้าพ่อดงภูดิน (ทุ่งราศีไศล) เจ้าปู่ผ่าน (ทุ่งหลวง ทุ่งศรีภูมิ) เจ้าพ่อศรีนครเตา (ทุ่งหมาหลง ทุ่งปู่ป่าหลาน) และความเชื่อเฉพาะถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น หลวงอุดม (เขมร) พญากะตะศิลา (เยอ) ความเชื่อผีประจำถิ่นดังกล่าวยังทำให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมสำคัญเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา โดยเฉพาะการทำนา ทำเกลือ หาปลา ซึ่งก่อนดำเนินกิจกรรมดังกล่าวจะต้องมีการบัตรพลีด้วยเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ เช่น ข้าวเปลือก อาหารคาว (ไก่ เต่า หัวหมู) อาหารหวาน การร่ายรำ และสัญลักษณ์ทางความเชื่ออื่น ๆ ซึ่งต่อมาประเพณี พิธีกรรมเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ ถูกปรับเปลี่ยนประยุกต์ใช้โดยอาศัยเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร การบริหารธุรกิจ การวิจัยและการพัฒนาความรู้ด้านวัฒนธรรม

หากกล่าวถึงกระบวนการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (commodification) และเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน เกี่ยวข้องกับประเด็นหลักที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) เกิดจาก “หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)” ในฐานะผู้สนับสนุนทุนวิจัยให้กับมหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 4 แห่งในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ประกอบไปด้วย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ โดยมีจุดมุ่งหมายในด้านการพัฒนานำทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับความเชื่อประเพณีพิธีกรรมของผีประจำถิ่นมาสร้างคุณค่าและมูลค่าที่เป็นตัวเงินให้ชุมชนเกิดรายได้ทางเศรษฐกิจผ่านการจัดเทศกาลตลาดและสินค้าทางวัฒนธรรม 2) การนิยามให้ความหมายสินค้าทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อ “ผีประจำถิ่น” เช่น สะไน สัญญาณเสียงที่เกี่ยวกับความเชื่อผีคุ้มครองหรือผีบรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์เยอที่ชื่อว่า พญากะตะศิลา ส่วนตุงและปิ่นปักผมรูปเต่านั้นเกี่ยวข้องกับอาหารที่เรียกว่า “ลาบเต่า” ที่นำไปถวายศาลบูชาเจ้าพ่อศรีนครเตา เช่นเดียวกับข้าวหอมมะลิก็มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตาและหลวงอุดม และ 3) มีการประดิษฐ์ประเพณีขึ้นใหม่ให้กลายเป็นเทศกาลท่องเที่ยวประจำปี พ.ศ. 2568 ที่ชื่อ **“เทศกาลบวงสรวงดาบแสนตอเจ้าพ่อศรีนครเตา”** ของชุมชนบ้านเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นพื้นที่ดำเนินโครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ทั้งนี้เทศกาลดังกล่าวเกิดจากความคิด ความรู้ และความเชื่อของชุมชนเป็นสำคัญ

กระบวนการกลายเป็นสินค้าและเทศกาลท่องเที่ยวประจำปีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ทศวรรษที่ 2560-ปัจจุบัน ด้านหนึ่งเกิดจากการ “โหยหาอดีต” ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมเกี่ยวข้องและสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับมโนทัศน์เกี่ยวกับ “ชุมชนในจินตนาการ” (imagined community) ในลักษณะของคนที่จะสร้างชุมชนจะต้องมีจินตนาการร่วมกัน อย่างน้อยต้องมีอดีต ความทรงจำ สำนึก และผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้นประสบการณ์ในการโหยหาอดีตจึงน่าจะเกี่ยวข้องกับชุมชนในจินตนาการในแง่ของการรื้อฟื้นความเป็นชุมชนเดียวกันผ่านเรื่องเล่าในรูปแบบต่าง ๆ (พัฒนา กิติอาษา และคณะ, 2546) นอกจากนี้ การกระบวนการกลายเป็นสินค้ายังเกิดจากปัจจัยทางวัฒนธรรมบางอย่างที่แตกต่างกันในแต่ละสังคม ดังนั้น การศึกษาเส้นทางกระบวนการกลายเป็นสินค้าทำให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสินค้าและความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะความเชื่อผีประจำถิ่นกับสินค้าที่เกิดจากประเพณีพิธีกรรมที่ชุมชนปฏิบัติการต่อผีประจำถิ่นนั่นเอง ทั้งนี้ความเป็นผู้กระทำการของตัวแสดงทางสังคม อัตลักษณ์และความหมายที่ตัวแสดงทางสังคมยึดโยงกับสินค้า การทำความเข้าใจกระบวนการทางวัฒนธรรมนี้จึงจำเป็นต้องใช้แนวคิดเรื่องสินค้า (commodity) ความเป็นผู้กระทำการ (agency) และอัตลักษณ์ (identity) เข้ามาเกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการการนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างมูลค่าเพิ่ม เพื่อสร้างประโยชน์ด้านเศรษฐกิจสังคมแก่ชุมชน และประชาชนนั้น ต้องมีกลไกความร่วมมือทั้งจากภาครัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วม ทั้งการร่วมกันคิดร่วมกันทำอย่างจริงจัง ตลอดจนการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายควรมีการศึกษาวิจัยในการนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้าง “ตลาดความรู้” หรือ “หลักสูตรท้องถิ่น” ในมิติของการส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชนท้องถิ่นและสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้เกิดขึ้นกับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาสนับสนุน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

เพื่อต่อยอดให้งานวิจัยมีความลุ่มลึกมากขึ้น ในประเด็นของการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ รวมทั้งการเปรียบเทียบเชิงพื้นที่ที่มีบริบททางสังคมที่เหมือนและแตกต่างกัน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ในฐานะเครื่องมือสืบค้นประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนและทุนทางวัฒนธรรม ขอขอบคุณหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) สำหรับทุนสนับสนุนงานวิจัย

รายการอ้างอิง

กรมทรัพย์สินทางปัญญา. (2568). *คู่มือการปฏิบัติงานสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้.* https://www.ipthailand.go.th/images/781/Manual_Rice_TUNGpdf.anual_rice_tungpdf

กัลยาณมิตร นรรัตน์พุทธิ. (2568). *วัฒนธรรมคุณค่าสู่มูลค่า.* http://article.culture.go.th/

งานวิจัยไทบ้านพลิกฟื้นทุ่งกุลาร้องไห้. (2554, มีนาคม 3). *ไทยโพสต์*, หน้า 4.

เติม วิพากย์พจนกิจ. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). สามลดา.

นราวิทย์ ดาวเรือง. (2564). *เจ้าพ่อศรีนครเตา: การกลายเป็นผีใหญ่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ตั้งแต่หลังทศวรรษที่ 2500-2560*. [วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].

นราวิทย์ ดาวเรือง. (2567). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในฐานะเครื่องมือสืบค้นประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนและทุนทางวัฒนธรรม.* [รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์]. กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)

นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (2560). แนวคิดมานุษยวิทยากับการศึกษาความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 25*(47), 173-197. https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/article/view/76724

นัชชา อู่เงิน, ปัญญา เสนาเวียง และยุวดี อินสำราญ. (2567). *การฟื้นฟูและสืบสานประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตาในเขตพื้นที่วัฒนธรรมชุมชนชายขอบทุ่งกุลาร้องไห้ด้านทิศตะวันตก สู่การปลุกจิตสำนึกและสร้างเศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาดวัฒนธรรมชุมชน กรณีศึกษา บ้านเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม.* [รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์] กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)

นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรนันท์. (2529). *ประวัติศาสตร์ไทย ลาว อีสาน.* มิตรนราการพิมพ์.

ประกาศิต อานุภาพแสนยากร, ประจวบ จันทร์หมื่น และเอมอร แสนภูวา. (2567) *การยกระดับคุณค่าและมูลค่าวัฒนธรรมข้าวลุ่มน้ำมูล พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ.* [รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์] กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมและหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)

ประสบสุข ฤทธิเดช. (2550). *การปรับตัวของชุมชนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้.* [วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม]

ประกาศคณะกรรมการควบคุมการขนส่ง เรื่อง กำหนดเส้นทางสำหรับการขนส่งประจำทางด้วยรถยนต์โดยสารในชนบท (ร้อยเอ็ด). (2510, 7 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 84 ตอนที่ 23, หน้า 1-16

ปรานี วงษ์เทศ. (2527). พิธีกรรมขบถ-เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด. *ศิลปวัฒนธรรม*, *5*(7), 1-7.

พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ). (2515). *บันทึกความทรงจำเมื่อเป็นเลขานุการมณฑลอีสาณ (อุบล)*. โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.

พัฒนา กิติอาษา, กุลภา วจนสาระ, เยาวนุช เวศร์ภาดา, ศรินธร รัตน์เจริญขจร, สิริพร สมบูรณ์บูรณะ และ อัฐมา โภคาพานิชวงษ์ (2546). *มานุษยวิทยากับปรากฏการณ์โหยหาอดีตในสังคมไทยร่วมสมัย.* ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์กรมหาชน)

พิชชาภา ทุมดี. (2567). การรื้อฟื้นความเป็นจีนในคนไทยเชื้อสายจีนรุ่นที่ 3 หรือ 4 : กรณีศึกษาผู้ประกอบการร้านคาเฟ่สไตล์จีนในจังหวัดเชียงใหม่. *วารสารศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. *24*, (1), หน้า 354-383. https://so03.tci-thaijo.org/index.php/liberalarts/article/view/272902

มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด. (2554). *การท่องเที่ยวไทย:จากนโยบายสู่รากหญ้า.* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ยูกิโอ ฮายาชิ. (2541) รูปลักษณ์ใหม่ของผีคุ้มครองหมู่บ้านในหมู่บ้านชาวไทย-ลาวในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. *วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 17*(1), 7-15

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2556). *นิเวศวัฒนธรรมในความเปลี่ยนแปลง.* มูลนิธิเล็ก-ประไพวิริยะพันธุ์.

วีระศักดิ์ จันทร์ส่งแสง. (2555). *อีสานบ้านเฮา.* สารคดี

วิโรจน์ หีบแก้ว. (2529). *ประวัติศาสตร์อีสานบริเวณลุ่มน้ำชีตอนกลาง.* [ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ].

ศิลาพร ณ ถลาง. (2558). *ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย.* ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

สมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์แห่งประเทศไทย. (2531) *โครงการน้ำพระราชหฤทัยจากในหลวง "ความเขียวของอีสานเขียว"*. สำนักพิมพ์ธรรมนิติสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2545). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544)*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). (2546). *ทุ่งกุลาอาณาจักรเกลือ 2,500 ปี จากยุคแรกเริ่มล้าหลังถึงยุคมั่งคั่งข้าวหอม.* มติชน

สุวิทย์ ธีรศาศวัต. (2546). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544.* สร้างสรรค์

สุวิทย์ ธีรศาศวัต. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488*. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

อัจฉรา รักยุติธรรม. (2557). *การเมืองของการลดทอนความเป็นการเมือง: การปรับความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนรัฐและประชาชน.* [รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์]. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

แอมอนิเย, เอเจียน. (2541). *บันทึกการเดินทางในลาว ภาค 2 พ.ศ. 2440* (ทองสมุด โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์, แปล). สถาบันวิจัยสังคมและพัฒนามหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Koizumi, J. (1990). Why the Kula Wept: a report on the trade activities of the Kula in Isan at the end of the 19th century. *Southeast Asian Studies*, *28*(2), 131-153. https://kyoto-seas.org/pdf/28/2/280201.pdf

Suwuttikun, T. (2009). *Readiness and potential of Ranong Provincial Administrative Organization to promote historical tourism*. Khon Kaen University.

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University